

Udruženje studenata sa hendikepom

INKLUZIVNO OBRAZOVANJE -
PERSPEKTIVE U SRBIJI I ISKUSTVA
IZ OKRUŽENJA

Podržano od strane Ministarstva rada
zapošljavanja i socijalne politike Sektor
za zaštitu osoba sa invaliditetom

Naziv publikacije:

**INKLUZIVNO OBRAZOVANJE -
PERSPEKTIVE U SRBIJI I ISKUSTVA IZ OKRUŽENJA**

Naziv i sedište izdavača:

UDRUŽENJE STUDENATA SA HENDIKEPOM

Vojvode Stepe 33
Beograd

Autor: **Goran
Pavlović**

Saradnik: **Bojan
Stanojlović**

Lektura:
Marina Stanković

Dizajn:
Nikola Vučićević

Podatak o izdanju:
Prvo izdanje

Štampa: **Scanner Studio,**
Beograd

Tiraž:
2000 komada

Beograd, 2007. godina

Sadržaj

Uvod	7
Otvaranje konferencije	10
Program konferencije	11
Zaključci	12
Prepreke	12
Podrška inkluziji	16
Šta se postiže inkluzivnim obrazovanjem	18
Akcije	20
Anex	22

Uvod

Inkluzija kao društveni pokret i filozofija razvila se devedesetih godina prošlog veka. Utemeljena je na zastupanju i samozastupanju ljudskih prava osoba koje su «drugačije» od većine. Inkluzija znači uključenost, prihvaćenosti jednostavno naglašava činjenicu da je svako, bez obzira na različitosti, deo društva i na svoj način daje doprinos njegovom razvoju.

Osnovni cilj inkluzije je sveobuhvatno uključivanje osoba sa različitim oblicima hendikepa ili bilo kakvim drugim razlikama u širu socijalnu sredinu i sve redovne društvene tokove i izjednačavanje prava tih osoba sa pravima svih ostalih članova i članica neke društvene zajednice. Sama primena inkluzije u praksi možda se najbolje vidi na primeru socijalnog modela pristupa hendikepu. U okviru socijalnog modela na osobe sa hendikepom se ne gleda kroz hendikep, ne akcentuje se šta neko ne može, već se na osobe koje su na neki način različite gleda kroz mogućnosti, poten-

cijale, interese i prava. Socijalni model polazi od pretpostavke da su položaj osobe i diskriminacija prema «različitim» ipak društveno uslovljeni. Odnosno, prepreke i predrasude koje društvo stvara su te koje ne pružaju jednake mogućnosti i koje i dovode osobe sa hendikepom u položaj hendikepa.

Pored inkluzije, u praksi je često prisutan i pojam integracije koji se često i poistovećuje sa inkluzijom. U suštini, ova dva pojma se bitno razlikuju. Filozofija integracije podrazumeva da se osobe koje su na neki način »različite« prilagođavaju određenoj sredini. Kada je u pitanju obrazovni sistem to bi značilo da se pojedina deca sa hendikepom, pod određenim uslovima, uključuju samo u pojedine »prilagođene« redovne škole. Tako se deca sa hendikepom, ili deca koja pripadaju nekoj drugoj marginalizovanoj grupi, upućuju u škole koje su često u drugom kraju grada. Te škole možda jesu redovne i (delimično) dostupne, ali se deca izdvajaju iz svoje sredine, odvajaju se od vršnjaka i vršnjakinja iz svog kraja, i na neki način se opet »obeležavaju«.

Može se zaključiti da se rešenje vidi u promenama i prilagođavanju društvu. Jedan od ključnih aspekata promena je razvoj inkluzivnog obrazovanja zasnovanog na inkluzivnom pristupu. Ovaj pristup podrazumeva prisutnost sve dece u svim obrazovno-razvojnim procesima. U inkluzivnom obrazovanju se insistira na jedinstvenosti svakog deteta. Svako dete ima svoje potencijale, vrednosti, talente i teškoće. Inkluzivno obrazovanje, u osnovi, poznaje samo individualizovan pristup

svakom detetu bez obzira da li pripada nekoj marginalizovanoj grupi ili ne. Kroz takav odnos izdvaja se svako dete, tako da ne postoji »etiketiranje« kojeje u drugačijim pristupima uglavnom prisutno.

Na ostvarivanju inkluzije, time i inkluzivnog obrazovanja, potrebno je angažovati aktere iz šire javnosti i različitih sektora, i na taj način osigurati i multidisciplinarni pristup. Pored velike uloge koju u procesu imaju školske službe i nastavno osoblje, značajan udeo trebale bi da

imaju i nevladine organizacije, naročito u oblasti promovisanja inkluzivnog obrazovanja i inkluzije uopšte kao jednog od osnovnih ljudskih prava - pravo na ravnopravno i kvalitetno obrazovanje.

Udruženje studenata sa hendikepom organizovalo je međunarodnu konferenciju «Inkluzivno obrazovanje - perspektive u Srbiji i iskustva iz okruženja» u hotelu «Tamiš» u Pančevu od 01. do 04. novembra 2006. godine uz podršku Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, Sektora za zaštitu osoba sa invaliditetom, Fonda za otvoreno društvo i Share-See programa. U procesu organizovanja i sprovođenja ove konferencije ukupno je bilo uključeno stotridaset osoba. Dvadesetdve osobe su na razne načine bile uključene u sam proces organizacije. Dvadesetdve osobe prezentovale su različite inkluzivne inicijative na nacionalnom i lokalnom nivou u regionu (Zagreb, Brčko, Tuzla, Sarajevo, Beograd, Podgorica, Skopje, Pančevo). Osamdestšestoro učesnika i učesnica činili su predstavnici i predstavnice različitih sekto-

ra. Više učesnika i učesnica su u toku konferencije istakli da je jako značajno to što su na jednom mestu okupljeni predstavnici i predstavnice različitih sektora i da je jako važno da svi mogu da sagledaju i mišljenja «druge strane». Među učesnicima i učesnicama konferencije bili su predstavnici i predstavnice relevantnih nevladinih organizacija (organizacije osoba sa hendikepom, strukovne organizacije koje se bave obrazovanjem, organizacije koje promovišu koncept inkluzivnog obrazovanja i druge organizacije koje podržavaju inkluziju). Pored nevladinog sektora, u rad konferencije bio je uključen i vladin sektor (Ministarstvo prosvete i sporta i Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike). Treći sektor na ovoj konferenciji, činili su predstavnici i predstavnice svih nivoa obrazovanja, od predškolskog do visokoškolskog, kao i same osobe sa hendikepom.

Otvaranje

Konferenciju je otvorio ministar prosvete i sporta Republike Srbije, dr Slobodan Vuksanović. Pored ministra, na otvaranju su se prisutnima obratili i Predrag Jeličić, savetnik predsednika Republike Srbije, Borisa Tadića, Slađana Marković, pomoćnica ministra rada, zapošljavanja i socijalne politike sektora za zaštitu osoba sa invaliditetom, Jadranka Jelinčić, direktorka Fonda za otvoreno društvo i Srđan Miković, predsednik Opštine Pančevo. Svi govornici, u uvodnom delu konferencije, istakli su veliki

značaj inkluzivnog obrazovanja i svi su se složili da je našoj zemlji inkluzivno obrazovanje neophodno. Na otvaranju konferencije, ministru dr Slobodanu Vuksanoviću uručen je i primerak potpisane Povelje Mreže mladih i Studenata sa hendikepom Jugoistočne Evrope. Pored ministra prosvete i sporta, Povelju su potpisali i rektori svih dvanaest Univerziteta u Srbiji, šest državnih i šest privatnih kao i Udruženje studenata sa hendikepom. Svi potpisnici Povelje su se, potpisivanjem iste, obavezali da će se u svom budućem radu zalagati za koncept inkluzivnog obrazovanja.

Program konferencije

Prvog dana konferencije, u poslepodnevnoj sesiji i, drugog i trećeg dana u prepodnevnom sesijama, predstavnici i predstavnice organizacija, fakulteta, škola i ministarstava prezentovali su teorijske aspekte inkluzije i inkluzivnog obrazovanja, rezultate do kojih su došli u svom radu na ovom polju kao i inicijative države u procesu kreiranja inkluzivnog društva. Sažetke svih prezentatora i prezentatorki možete videti u Aneksu. Na kraju prvog dana konferencije organizacija VelikiMali iz Pančeva je prikazala dokumentarni film koji pokazuje kako inkluzija izgleda u praksi i na koji način organizacija VelikiMali kroz svoje aktivnosti podržava inkluziju.

Nakon teorijskih prezentacija i prezentacija konkretnih rezultata na polju promocije inkluzivnog obrazovanja, učesnice i učesnici konferencije su imali priliku da u manjim grupama prodiskutuju o aspektima inkluzivnog obrazovanja.

Tokom sva četiri dana trajanja konferencije, u holu hotela, bio je

organizovan mini sajam asistivnih tehnologija. Uz podršku organizacija «Open the Windows» iz Makedonije i «Ehumenske humanitarne organizacije» iz Novog Sada, učesnice i učesnici konferencije mogli su da vide ili da testiraju neka od dostignuća asistivnih tehnologija. Pored nekih programskih rešenja kao što je, na primer, sintetizator govora odnosno, čitač ekrana koji koriste osobe oštećenog vida, mogla su se videti i razna hardverska rešenja kao što su prilagođeni miševi, track bol, posebni džojstici, prilagođene tastature i slično. Neki učesnici i učesnice koji su testirali neka od rešenja iz domena asistivnih tehnologija su, na ličnom primeru, uvideli značaj asistivnih tehnologija u pravcu kreiranja inkluzivnog obrazovanja.

Zaključci

Diskusija u okviru manjih radnih grupa dovela je do kreiranja zaključaka konferencije kao i predloga za dalje akcije ka kreiranju inkluzivnog obrazovanja. Iako su grupe bile odvojene, treba istaći da su zaključci sve tri grupe bili prilično slični. Svi zaključci do kojih se došlo mogu se podeliti na nekoliko grupa.

Prepreke

Prvu grupu zaključaka čine prepreke sa kojima se treba suočiti i koje treba prevazići u procesu stvaranja inkluzije. Iako je ministar prosvete istakao da postoji dobra zakonska podloga u procesu kreiranja inkluzivnog obrazovanja učesnici i učesnice su se složili da to, ipak, nije dovoljno i daje jedna od osnovnih prepreka nedostatak zakonske regulative koja reguliše polje ljudskih prava, antidiskriminacije, inkluzivnog obrazovanja. Pored toga što treba raditi na implementaciji postojećih zakona (naročito onih skoro donešenih, koji nude najmodernija rešenja), svakako treba nastaviti proces kreiranja novih kvalitetnih zakona i podzakonskih akata koji će pomoći i ubrzati proces kreiranja inkluzivnog obrazovanja. Sledeća prepreka je nepostojanje ili nedovoljan broj institucija i tela kao što su službe podrške, razvojna savetovišta, kao i njihova nedovoljna umreženost i nedostatak zajedničkog javnog nastupa. Pored nedostatka

pomenutih institucija, treba istaći i zastarelost postojećeg obrazovnog sistema i neadekvatnost stručnih timova (po sastavu, pristupu itd.).

Sledeću kategoriju prepreka u procesu kreiranja inkluzivnog obrazovanja čine društvene prepreke. U ovoj kategoriji, na prvom mestu su, svakako, nedovoljno znanje i informisanost koji podstiču razvoj stereotipa i predrasuda u okviru različitih grupa (vršnjaci, porodica, škola, sredina, stručni kadar...). Problem niskog nivoa svesti društva po pitanjima hendikepa jedan je od najvećih problema sa kojima se susreću osobe sa hendikepom u svetu. Usled pomenutog nedostatka znanja, u Srbiji je proces kreiranja inkluzivnog obrazovanja znatno otežan. Pored niskog nivoa svesti, značajna prepreka je i prisutan strah od promena ili revanšizma. Nedovoljno dobra socijalna situacija u Srbiji je predstavnike i predstavnice nekih institucija «ušuškala» u postojeće stanje i, u strahu od negativnih posledica, čak i one osobe koje bi nešto menjale nerado se odlučuju na taj potez. Pored pomenutog, često

se dešavaju i neke nedemokratske promene. Prisutna je i korupcija i nepotizam u nekim ustanovama ili institucijama. Sve to predstavlja značajne prepreke. Naizgled nedovoljna ekonomska isplativost početka kreiranja inkluzije takođe inkluziju stavlja u drugi plan. Ostale društvene prepreke predstavljaju politički sistemi, manipulacija i lična promocija određenih struktura kroz «zastupanje interesa» ili «rešavanje problema».

Postojeće komisije za kategorizaciju i razvrstavanje neretko čine greške. Nepostojanje ranog otkrivanja hendikepa i rane rehabilitacije, uz neadekvatno kategorisanje je svakako sledeća ozbiljna prepreka. Kao posledicu toga imamo obeležavanje i etiketiranje osoba sa hendikepom, uglavnom mladih, što doprinosi daljem isključivanju mladih iz društvenih tokova, a neretko vodi u i ozbiljnu diskriminaciju.

Na polju obrazovanja, kao prepreka inkluziji, istaknuta je nedovoljna edukacija i nedovoljna informisanost nastavnog kadra, u prvom redu stručnog kadra iz oblasti spe-

cijalne edukacije i rehabilitacije, nereformisanost specijalnih škola i nastavnih programa, neadekvatna opremljenost škola, neopravdan strah od specijalnih škola. Kada je nereformisanost u pitanju, treba istaći da pored specijalnih škola treba reformisati redovne škole kako bi, u jednom momentu, i jedna i druga vrsta škola bile spremne da se stope u jedno. Loša finansijska situacija je, takođe, vrlo prisutna u obrazovanju. Većina škola je nedovoljno dobro opremljena

što predstavlja vrlo ozbiljan problem. Nova tehničko tehnološka dostignuća značajno ubrzavaju procese kreiranja inkluzije ali, na žalost, u Srbiji za to uglavnom nedostaju sredstva. Na kraju, jako velika prepreka je i neključivanje dece sa hendikepom u vrtiće. Postojanje posebnih ulaza za decu sa hendikepom u nekim vrtićima ili neključivanje dece sa hendikepom u vrtiće predstavljaju ozbiljne oblike diskriminacije. Stigmatizacija i segregacija dece na tom

uzrastu stvaraju dalje ozbiljnije probleme u procesu uključivanja dece sa hendikepom u obrazovne procese.

U okviru globalnih prepreka, treba istaći globalnu arhitektonsku nedostupnost kao i veliku prisutnost diskriminacije na svim nivoima. Arhitektonska nedostupnost prisutna je kako u školama tako i u kulturnim, obrazovnim, sportskim ili drugim javnim objektima i površinama.

Većina pomenutih prepreka je već više puta identifikovana. Većina njih je prepoznata i pomenuta i u Konvenciji Ujedinjenih nacija o izjednačavanju prava i dostojanstva osoba sa hendikepom. Srbija će nakon potpisivanja ove Konvencije, u procesu ratifikacije iste, svakako morati da donese i brojne druge zakone, ali i da promeni neke postojeće. Svakako treba istaći da je identifikacija nekih od pomenutih prepreka inicirala i kreiranje nekih zakona. Jedan od najvažnijih zakona iz te oblasti je i Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, donet u aprilu 2006. godine.

Iako je većina prepreka identifikovana, iako postoje i neka zakonska rešenja, neophodno je napraviti neku listu prioriteta i utvrditi koji su to početni koraci i odakle treba krenuti u procesu kreiranja inkluzivnog obrazovanjau Srbiji.

Podrška inkluziji

Nasuprot preprekama u procesu kreiranja inkluzivnog obrazovanja, identifikovani su i procesi koji bi sam proces olakšali. Proces kreiranja inkluzivnog obrazovanja bi bio olakšan povećanom i pravilnom informisanošću, jačom edukacijom i senzibilizacijom porodice, okruženja, obrazovnih krugova, donošenjem novih zakonskih i podzakonskih akata kao i kontrola primene istih. Naravno da je ovaj proces dugotrajan i da iziskuje aktivnost svih relevantnih činilaca koji bi, kroz medijke kampanje, javne nastupe, okrugle stolove, seminare, treninge, konferencije i ostale javne aktivnosti, prezentovali vrednosti i prednosti inkluzivnog obrazovanja. Sa druge strane, aktivnosti u procesu lobiranja za donošenje novih zakona i podzakonskih akata su neophodne u ovom procesu. Kako je Srbija u procesu tranzicije, i kako želi da postane deo Evropske Unije, svakako će morati da promeni neke postojeće i da donese brojne nove zakone. Je-

dan deo odgovornosti jeste i na svima koji se bave inkluzivnim obrazovanjem, a to je da daju svoj maksimalni doprinos u pravcu kreiranja kvalitetne zakonske regulative neophodne za kreiranje inkluzivnog obrazovanja u Srbiji. Aktivno učešće osoba sa hendikepom u procesu donošenja odluka o njima sama je jedna od sledećih olakšica. Jako je važno partnerstvo osoba sa hendikepom i donosioca odluka. Kroz takvu saradnju osobe sa hendikepom bi bile bliže inkluzivnom obrazovanju. Korenite reformske promene obrazovnog sistema u Srbiji su neophodne. Primena primera dobre prakse iz okruženja i sveta, uz jače umrežavanje relevantnih činilaca koji se bave inkluzijom i javno prezentovanje dobrih rezultata su sledeća olakšica u procesu uvođenja inkluzije. Prihvatanje neformalnog obrazovanja i rad kroz neformalno obrazovanje još jedna je od olakšica koja ne sme biti zanemarena. Povećavanje demokratizacije u obrazovnim procesima uz podizanje nivoa svesti društva o pitanjima inkluzivnog obrazovanja su značajni preduslovi koje treba ispuniti.

Kao značajno «oruđe» u ovaj proces treba uključiti i medije i na taj način dati dalji doprinos u podizanju nivoa svesti društva i promociji inkluzije.

Pored svega, još jednom treba istaći značaj edukacije u smislu pojašnjavanja šireg značaja inkluzije. Uklanjanje barijera nije važno samo za osobe sa hendikepom već i za druge (biciklisti, kolica za bebe...). Značajna je i edukacija specijalnih edukatora i rehabilitatora u smislu da ukidanjem specijalnih škola oni ne ostaju bez posla, već postaju deo stručnih timova podrške u redovnim školama. Sa druge strane, jako je važno edukovati roditelje i mikro okolinu osoba sa hendikepom odnosno, oni moraju znati da imaju pravo da vode decu u redovne škole uz isticanje kvaliteta redovnih škola i svih dobrih aspekata redovnog obrazovanja. Edukacija roditelja je važna i sa aspekta osnaživanja, a sve kako bi se lakše izborili za kvalitetno obrazovanje svog deteta. Službe stručne podrške su jako značajne i neophodne u ovom procesu i na rečeno se nadovezuje informisanost i edukacija

na temu značaja i uloga službi stručne podrške. Jako je važno isticanje direktnih iskustava uz afirmaciju mogućnosti i kvaliteta rada osoba sa hendikepom. Pojedinačni primeri su često najbolja argumentacija u procesu kreiranja inkluzivnog obrazovanja.

Šta se postiže inkluzivnim obrazovanjem?

Kada su u pitanju osobe sa hendikepom, produkti inkluzivnog obrazovanja su svakako višestruki. Uključivanje u redovan sistem obrazovanja vodi ka većoj samostalnosti a samim tim se povećava i osećaj sigurnosti.

Osećanje pripadnosti društvu i osećanje korisnosti vodi neuporedivo većem kvalitetu života. Kroz inkluzivno obrazovanje povećava se i kvalitet znanja. Povećavanjem kvaliteta znanja povećava se i mogućnost zapošljavanja na otvorenom tržištu rada. Sve navedeno vodi kvalitetnijoj socijalizaciji, uključenosti u društvo i društvene procese, mogućnostima osnivanja porodice i brojnim drugim pozitivnim produktima. Sve ovo vodi ka razvijanju pozitivnih stavova prema osobama sa hendikepom i njihovoj porodici. Organizacije osoba sa hendikepom su sledeća kategorija koja će imati pozitivne produkte. Prvi interes organi-

zacija osoba sa hendikepom je povećanje nivoa svesti opšte populacije. Sledeći korak vodi ka kreiranju zakonske regulative čijom promenom se kreiraju i jednaki uslovi u obrazovanju. Lokalna zajednica je sledeća kategorija koja će imati benefit od inkluzije. Kroz inkluziju se vraća funkcionalnost porodice (članovi i članice porodice imaju više vremena za sebe i ostale članove i članice porodice), poboljšava se materijalni status porodice (članovi i članice porodice mogu ponovo da rade). Samim tim porodica bolje funkcioniše, a i oslobađa se osećaja neizvesnosti. Sve ovo zajedno daje jako veliki produkt. Na nivou lokalne zajednice važno je kreirati baze podataka i ispitivati potrebe kvaliteta života. Jako je važno obuhvatiti svu decu predškolskim i školskim redovnim sistemom obrazovanja što u ovom trenutku, na žalost, nije slučaj. Specijalne škole trebale bi prerasti u resursne centre koji bi davali dodatnu podršku u procesu lobiranja za bolje uslove u redovnim školskim i predškolskim ustanovama, i na taj način bile deo kvalitetnog

sistema inkluzivnog obrazovanja. Obezbeđivanje prisustva osoba sa hendikepom u jedinicama lokalne samouprave i u timovima za strateške planove obezbeđuje viši nivo kvaliteta u pravcu inkluzije. Osobe sa hendikepom trebale bi same sebe da zastupaju i na taj način daju svoj puni doprinos u pomenutim procesima.

Sledeća kategorija u ovom procesu je i država. Prvi korak koji država treba da uradi je kreiranje adekvatne zakonske regulative. Citav set zakona vodi ka stvaranju inkluzivne

atmosfera i prihvatanju različitosti čime je Srbija za još jedan korak bliža Evropskoj Uniji. Ulaganje sredstava u odgovarajuća istraživanja i inkluzivne procese vodi većoj efikasnosti u nastavnim procesima a samim tim i boljim postignućima sve dece. Kreiranje boljih programa uz stručne multidisciplinarnе timove podrške, otvaranje novih redovnih škola uz podelu odgovornosti, vodi smanjenju broja učenika i učenica sa kojima radi jedan nastavnik ili nastavnica. Sve to vodi boljim programima edukacije i podizanju kvaliteta

nastave, što su direktni interesi ove kategorije društva čiji je direktni interes povećavanje kvaliteta i stručnosti.

Na kraju svega treba obratiti pažnju na još jedan jako važan aspekt - finansijski. Iako u startu izgleda dosta skuplja, postojeće studije i iskustva iz zemalja u kojima inkluzija živi govore o isplativosti iste u odnosu na specijalno školstvo, te da inkluzija vodi smanjenju poreza. Tuđe nege i razne druge pomoći se preusmeravaju u druge službe podrške. Sve to vodi rasterećenijem budžetu što je, naravno, jako važno za siromašnu državu kakva je Srbija.

Akcije

Kako bi inkluzija zaživela u praksi potrebno je sprovesti brojne akcije. Akcije treba sprovoditi na nekoliko nivoa. Deo akcija je već ranije pomenut. Pored toga, kada su akcije u pitanju, treba pomenuti još neke za koje su odgovorne različite kategorije društva. Na civilnom društvu je da se bavi promocijom prava kroz brojne tribine, okrugle stolove, medijske kampanje, stručne debate, seminare, treninge i slično. Civilno društvo dalje treba da se bavi sprovođenjem strateškog plana (projekti, javno zastupanje), edukativnim radionicama, umrežavanjem nevladinog i vladinog sektora. Stručne službe podrške, pored upućivanja dece u redovne škole, promocije inkluzivnog obrazovanja i zagovaranja istog, trebaju se baviti i edukacijom kroz neformalno obrazovanje. Razmena primera dobre prakse uz realnu podršku porodice, uz insistiranje na ostvarenju prava na redovno obrazovanje su sledeće akcije koje treba da daju značajan do-

prinos kreiranju inkluzivnog obrazovanja u Srbiji.

Jako važno oružje u ovom procesu su, već pomenuti, mediji. Akcije u tom pravcu, su prepoznate u obliku emisija podrške inkluzivnoj kulturi, edukacije medija, uloge medija kao društveno odgovornih činilaca, kreiranja reklame za svet «Srbija kao otvoreno društvo», aktualizaciju inkluzije.

Uz brojne značajne produkte mainstreaming inkluzije kao i mainstreaming osoba sa hendi-

kepom vodi ka razvijanju pozitivnih stavova prema osobama sa hendikepom i njihovim porodicama. Inkluzija je jedan nezostavan deo kvalitetnog društva. Srbija, koja je u procesu tranzicije, teži daljem razvoju i Evropskoj Uniji. Inkluzivno obrazovanje jeste neophodan deo «mozaika» kvalitetnog društva, društva jednakih mogućnosti, društva poštovanja ljudskih prava, društva bez diskriminacije, društva koje je jednako otvoreno za sve.

Anex

Sažeci izlaganja

Daniela Bratković

*Edukacijsko-rehabilitacijski
fakultet Sveučilišta u Zagrebu*

Sažetak izlaganja POJAM I ZNAČAJ INKLUZIJE

Inkluzija kao pojam znači biti uključen, prihvaćen, biti sa drugima. Inkluzija kao društveni pokret i filozofija utemeljena je na zastupanju i samozastupanju ljudskih prava osoba koje su „drugačije“. Ona, jednostavno, naglašava činjenicu da svatko pripada društvu i na svoj mu način pridonosi. Razvila se devedesetih godina prošlog stoljeća, kao „korak dalje“ od pokreta normalizacije i integracije. Cilj joj je sveobuhvatno uključivanje osoba s različitim razvojnim i drugim „teškoćama“ (invaliditetom) u širu socijalnu sredinu i sve sadržaje života u zajednici, te izjednačavanje njihovih prava s pravima "prosječne populacije". Implementacija ideje inkluzije u praksi vidljiva je u

razvoju socijalnog modela u rehabilitaciji i koncepta u zajednici utemeljene rehabilitacije (community based rehabilitation). Socijalni model u rehabilitaciji na osobe ne gleda kroz „oštećenja, ograničenja i teškoće“, već kroz sposobnosti, potencijale, interese i prava te polazi od pretpostavke da su položaj osobe kao i njena diskriminacija društveno uvjetovani. tj. da su društvene prepreke te koje u stvari onesposobljavaju osobe. Stoga se rješenje vidi u restrukturiranju i prilagodbi društva. Jedan od ključnih aspeketa spomenute prilagodbe je razvoj inkluzivne škole, odnosno inkluzivnog odgojno-obrazovnog sustava, koji podrazumijeva prisutnost sve djece/učenika u redovnim uvjetima odgoja i obrazovanja, tj. osiguranu posebnu podršku u prirodnim, integriranim okružjima za razvoj i učenje (obitelj, redovne predškolske i školske ustanove). Krajnji cilj razvoja inkluzivne zajednice je dobrobit ne samo za „do sada isključene osobe“ već za cjelokupno društvo. Tome u prilog govore suvremene znanstvene, stručne i opće ljudske spoznaje i iskustva. Jer inkluzija teži

izgradnji, ne samo tolerancije, već i stvarnog uvažavanja individualnih, društvenih, kulturalno-specifičnih i drugih razlika, poštivanju dostojanstva svakog pojedinca i, na bazi toga, kreiranju međusobne interakcije i društvenih odnosa.

*Mr. sci Vasilija Veljković
NVO DUGA Sarajevo*

Sažetak izlaganja PRIMENA INKLUZIJE U PRAKSI

U periodu septembar 1997/decembar 2001. u 23 osnovne škole u BiH realizira se projekat "Pomoć djeci sa posebnim potrebama u redovnim osnovnim školama u BiH"

Projekat finansira UNICEF, a implementira ga francuska humanitarna organizacija MDM - Ljekari svijeta.

U projekat je uključen 371 učenik, sa LMR i višestrukim smetnjama je 216 - 58% , a sa UR i TR 155 - 42%.

Defektolog i logoped odlaze, dva puta sedmično, na destinacije i rade sa djecom, učiteljima i roditeljima. U tom periodu, vratili smo 40 učenika u redovna odjeljenja gdje su nastavili svoje ško-

lovanje. Takođe, pruža se pomoć djeci i učiteljima u redovnim odjeljenjima, i ta djeca ostaju u svojim razredima. U našim odjeljenjima se povećava broj djece sa umjerenom i težom retardacijom.

Učitelji i pedagozi su uključeni u edukaciju kroz seminare i radionice.

Kroz ovaj projekat, ohrabрили smo učitelje da mogu raditi u redovnom odjeljenju sa djecom koja imaju posebne potrebe, a uz defektološki i logopedski tretman i adekvatnu edukaciju.

U šk. 2001/02. godini UNICEF finansira, a DUGA implementira projekat "Pomoć djeci sa posebnim potrebama u 16 osnovnih škola u BiH".

Ovih 16 škola su iz ranijeg projekta. Defektolog i logoped postaju članovi stručnog tima škole. Odlaze dva puta sedmično i rade sa djecom, učiteljima i roditeljima. U šk. 2001/02. godini upisano je 1772 učenika I razreda. Sva pristigla djeca za upis, upisana su bez selekcije. Identificirano je 195 - 11% učenika sa posebnim potrebama.

Nakon opservacije, za svakog učenika urađen je individualni prilagođeni program koji se realizira u toku školske godi-

ne. U školskoj 2002/03. godini 35% učenika II razred prati bez prilagođavanja, 59% djece nastavlja školovnje u II razredu po individualno prilagođenom programu, za 6% se preporučuje da ključne predmete prate u specijalnom odjeljenju, a ostale u matičnom odjeljenju redovne škole.

Gore navedeno, samo je uvod u ono što Duga radi na provođenju inkluzije. To su bile aktivnosti pomoći djeci sa posebnim potrebama, podrška roditeljima i učiteljima. Danas, uspjeli smo, kroz realizaciju senzibilizacije i edukacije za inkluziju lokalne zajednice, učitelja i roditelja, da mijenjamo stavove pomenu-tih subjekata, posebno roditelja koji se bore za prava svoje djece na inkluziju u obrazovanju.

Duga na tretmanu ima stotinu djece uključene u defekto-loški, logopedski i psihološki tretman u 25 osnovnih škola na Kantonu Sarajevo. Ostvarenaje saradnja sa školama, pedago-zima, učiteljima i roditeljima. Stalno pratimo rezultate i vrši-mo procjene postignuća djece u redovnoj školi uz realizaciju in-dividualnih i individualiziranih programa.

Sarajevo 23.10.2006.
Mr. sci Vasilija Veljković

Prof. Dr Cimeta Hatibović
*Edukacijsko-rehabilitacijski
fakultet UNIVERZITET U TUZLI*

Sažetak izlaganja ZAKONSKI OKVIRI ZA INKLUZIVNO OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Sistem obrazovanja u Bosni i Hercegovini je, u vremenu nakon rata, zahtijevao promjene u poboljšanju kvalitete obrazovanja na svim nivoima školstva. Tu su i zahtjevi Evropske unije koji su ubrzali reformu obrazovanja, a temelje se na zajedničkoj obavezi svih država članica da identificiraju i odstrane prepreke koje stoje na putu stvaranja jednakih mogućnosti, te da promoviraju puno učešće osoba sa invaliditetom u svim aspektima života. Glavni zahtjevi vide se u preferiranju integracije osoba sa invaliditetom, za razliku od javne politike u prošlosti kojajetežila tome da se osobama s invalidite-tom pomogne u pogledu njihovog prilagođavanjanavlastito stanje.

Cilj rada je napraviti kratak osvrt na zakonske pretpostavke provođenja inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, i na probleme koji doprinose neuspjehu u implementaciji inkluzivnog obrazovanja a koji dolaze zbog nedorečenosti i nepoštivanja zakonskih odredbi i nedostatka ili neusklađenosti prpratnih akata sa donešenim zakonima. U radu je data i analiza odredaba Zakona predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, koji su pravno rekli sve ali nisu ni na šta obavezali, zbog čega se krše prava djece s posebnim potrebama na obrazovanje u najbližoj školi u mjestu stanovanja.

Tatjana Stojić

*Fond za otvoreno društvo
Srbija*

**Sažetak izlaganja
INKLUZIVNO
OBRAZOVANJE - OD
PRAKSE KA POLITICI**

Fond za otvoreno društvo predstavlja projekat INKLUZIVNO OBRAZOVANJE - OD PRAKSE KA POLITICI, koji je započeo 2005. godine, da bi se u 2006. godini razvio u tri nova projekta: "Inkluziv-

no obrazovanje kroz mrežu nastavnika i škola", "Obrazovna inkluzija - lokalni timovi" koji će se realizovati 2006. - 2007. godine i "Umetnost i obrazovna inkluzija", koji će se realizovati tokom 2007. godine.

Polazeći od osnovne pretpostavke da je obrazovanje PRAVO svakog pojedinca, kao i od pretpostavke da je za svako dete najprihvatljivije da raste i obrazuje se u svojoj prirodnoj sredini sa ostalom decom a ne izolovanoj od njih, Fond sa svojim partnerima radi na stvaranju uslova koji obezbeđuju jednaku dostupnost kvalitetnog obrazovanja za svu decu, ali naročito onu decu i mlade koji su zbog svog etničkog porekla, socijalne deprivacije, mentalnih sposobnosti, invaliditeta ili bolesti marginalizovana, diskriminisana ili segregisana.

Citav tim, koji se sastoji od predstavnika organizacija koje se bave inkluzijom (Centar za interaktivnu pedagogiju, Veliki mali, Savez učitelja Srbije, Centar za kulturu Stari grad, Beton hala teatar), stoji čvrsto na stanovištu da inkluzija, bazirana na socijalnom i integrativnom pristupu, treba da bude "ugradjena"

u redovan sistem obrazovanja. Da bi se to desilo, redovno obrazovanje mora da se menja: da bude fleksibilnije i otvorenije za različite potrebe, sprovodi praksu usmerenu na dete, sprovede kurikularnu reformu, obezbedi kvalitet definisanjem obrazivnih ciljeva i ishoda, evaluacijom i samoevaluacijom itd.

Projekti koje FOD sa partnerima radi, bave se ovim globalnim i dugoročnim ciljevima tako što:

Jačaju i šire mrežu inkluzivnog obrazovanja (MIO) i omogućavaju razmenu iskustava i dobre prakse, horizontalno učenje, psihološku i stručnu podršku.

Kreiraju Vodic i servis za dobru inkluzivnu praksu.

Dižu svest javnosti o potrebi i značaju inkluzivnog pristupa u lokalnoj zajednici i grade lokalne timove koji podržavaju inkluziju, povezujući sve aktere u lokalnoj zajednici.

Afirmišu i instucionalizuju umetničke forme (pokret, drama, muzika) u radu sa decom kojoj je potrebna dodatna društvena briga, i podstiču umetničku i prosvetnu javnost na saradnju.

mr sci Fehim Halilović,
edukacijski rehabilitator
Udruženje „Inkluzija“ Brčko
distrikta Bosne i Hercegovine

Sažetak izlaganja
PROCES
IMPLEMENTACIJE
INKLUZIJE U ŠKOLAMA
GRADAČCA I BRČKO
DISTRIKTA BOSNE I
HERCEGOVINE

mr sc Fehim Halilović,
edukac. rehabilitator,
Udruženje „Inkluzija“ Brčko
distrikta Bosne i Hercegovine
mr sc Melika Smajić,
dipl. def. oligofrenolog,
Udruženje „Inkluzija“ Brčko
distrikta Bosne i Hercegovine
mr sc Fadil Imširović,
viši asistent, Edukacijsko-
rehabilitacijski fakulte t
Univerziteta u Tuzli

Sukladno načelima velikog broja svjetskih konvencija i deklaracija, te brojnim svjetskim istraživanjima, 1998. godine u Gradačcu i Brčkom započet je projekt „Integracija djece s intelektualnim teškoćama u redovne razrede osnovnih i srednjih škola“. Učenike s blažim

intelektualnim teškoćama počelo se uključivati, parcijalno, na neke predmete u redovne razrede uz podršku stručnog tima, prilagođene programe, edukaciju učitelja, savjetovanje roditelja i edukaciju tipičnih učenika.

1999. g. učenici usporenog kognitivnog razvoja a potpuno su integrirani u redovne razrede u jednoj OŠ u Brčkom. 2000. g. model inkluzivnog školovanja učenika usporenog kognitivnog razvoja je implementiran u 14 preostalih osnovnih škola, a posebni (specijalni) razredi su na cijelom prostoru Distrikta ukinuti. Istim tempom, školski sustav Gradačca je napustio dualni oblik školovanja.

2001. godine, učenici s većim intelektualnim teškoćama su uključeni u redovne razrede (potpuno ili parcijalno). Individualne edukacijsko-rehabilitacijske programe, za svakog učenika, izrađivao je edukacijski rehabilitator iz područja: senzomotornog odgoja, upoznavanja okoline, komunikacije, brige o sebi, socijalizacije i radnog odgoja. Individualne programe za predmete u redovnom razredu, izrađivali su, realizirali ih i eva-

luirali razredni i predmetni učitelji uz podršku edukacijskog rehabilitatora.

Učenici s teškoćama, kao i tipični učenici, bili su upisani u redovne školske matične i razredne knjige, te su iz svih predmeta dobivali broježane ocjene. Razredne starješine su na tromjesečju, polugodištu i na kraju školske godine, sumarno, zaključivali ocjene iz ukupnog broja predmeta i svim učenicima izdavali učeničke knjižice ili svjedodžbe.

Ovakav administrativni postupak nije imao zakonsko uporište. U Brčko distriktu 2003. g. školovanje djece s teškoćama u redovnim razredima je ozakonjeno, 2004. g. doneseni su pedagoški standardi (npr. u odjeljenju u kojem je učenik s teškoćama može biti 18-25 učenika), a 2005. g. doneseno je Uputstvo prema kojem su škole dužne da formiraju stručne timove.

Ključne riječi: blaže i veće intelektualne teškoće, inkluzija, edukaciju učitelja, stručni timovi, prilagođeni i individualni programi, savjetovanja roditelja, edukacija tipičnih učenika, zakonska legislativa.

*Prof. dr. Veronika
Išpanović Radojković
redovni profesor Fakulteta
za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju Univerziteta u
Beogradu*

Sažetak izlaganja
REFORMA KOMISIJA ZA
RAZVRSTAVANJE -
PREDUSLOVINKLUZIVNOM
OBRAZOVANJU

Rehabilitacija, obrazovanje i stručno osposobljavanje nisu cilj za sebe nego samo oruđe za izjednačavanje mogućnosti dece ometene u razvoju da ostvari prava koja imaju sva deca, a to su: pravo na integraciju i inkluziju, pravo na najviši standard zdravlja i razvoja koji dete može dostići, pravo na obrazovanje, pravo na podršku porodice i zajednice, pravo na zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja, pravo na informisanost, izbor i odlučivanje.

U ostvarivanju prava dece ometene u razvoju, u prethodnim decenijama, veoma značajnu ulogu imale su Komisije za razvrstavanje dece ometene u razvoju. One su utvrđivale vrstu i stepen ometenosti u razvoju. Rad Komisija bio je zasnovan na tzv. „medicinskom

modelu" koji sagledava ometenost kao problem pojedinca izazvan bolešću, traumom i sl. te su i predlagane mere bile usmerene ka „korekciju deficita" deteta kako bi se ono što više približilo „normalnosti". Ovakav pristup je ne samo stigmatizirajući nego i bezličan, i ne omogućava da se vodi računa o individualnim potrebama deteta u datoj životnoj situaciji niti o mogućnostima porodice i šireg okruženja da zadovolje potrebe deteta.

Radna grupa Ministarstva za socijalna pitanja izradila je, nakon sprovedenog istraživanja i široke javne diskusije, predlog reforme postojećih Komisija za razvrstavanje. Zadaci Komisije su redefinisani na sledeći način:

- **Procenjivanje**, uključujući i procenjivanje razvojnih potreba i sposobnosti deteta, sposobnosti roditelja da na odgovarajući način zadovolje te potrebe i uticaja šire porodice i sredinskih faktora na sposobnosti roditelja i deteta;
- **Upućivanje/usmeravanje deteta i njegove porodice** ka odgovarajućim postojećim programima/slужbama u zajednici (zdravstvene, obrazovne i socijalne službe, NVO i drugi programi) koji bi trebalo da detetu

omoguće ostvarivanje njegovih osnovnih prava (pravo na zdravlje, obrazovanje, podršku porodice, socijalnu inkluziju, učešće, itd.), kao i • **Praćenje razvoja deteta** kako bi se procenili efekti preduzetih mera i preporučile dalje aktivnosti koje će biti u najboljem interesu deteta.

U skladu sa novim pristupom i zadacima predloženo je da se i dosadašnji naziv Komisije izmeni u KOMISIJA ZA PROCENU POTREBA I USMERAVANJE DECE OMETENE U RAZVOJU. Urađen je nacrt Uredbe o radu Komisija ali isti još uvek čeka na usvajanje!

Dragana Ćuk Milankov
- Psihološkinja
Centar za alternativno
rešavanje sukoba

TEHNIKE ALTERNATIVNOG REŠAVANJA SUKOBNA U OBLASTI ŠKOLOVANJA DECE SA HENDIKEPOM

Tehnike alternativnog rešavanja sukoba nastaju kao alternativa sudskom procesu.

Većinom su usmerene ka transformaciji konflikta na način koji omogućava uvažavanje različitosti, i traganje za rešenjima koja zadovoljavaju interese svih strana. Najpoznatije od ovih tehnika su pregovaranje i medijacija.

U mnogim zapadnim zemljama, tehnike alternativnog rešavanja sukoba su odavno prisutne u školovanju dece sa hendikepom, omogućavajući im bolju socijalnu inkluziju i kvalitetnije obrazovanje.

U Engleskoj je razvijen jedinstven, formalan sistem prevazilaženja sukoba između škole ili drugih predstavnika vlasti i roditelja dece sa hendikepom nastalih u vezi sa viđenjem adekvatnog školovanja određenog deteta.

Lokalne prosvetne vlasti su dužne da, u ovim slučajevima, angažuju profesionalce iz oblasti transformacije sukoba. Pomoć u prevazilaženju sukoba se pruža kroz dva tipa usluga: službu pomoći roditeljima (roditelji dece sa hendikepom edukovani u oblasti komunikacije i upravljanja sukobima, pomažu roditelju koji je u sukobu da komunicira sa drugom stranom,

savetuju ga, zastupaju ili vode pregovaranje između strana), i usluge medijacije.

S druge strane, u Sjedinjenim Američkim Državama je razvijen širok dijapazon tehnika alternativnog rešavanja sukoba u oblasti školovanja dece sa hendikepom koji varira od države do države. Pošto je, u trenutku kada je po nadležnim pravnim aktima moguće korišćenje medijacije, sukob uglavnom već u odmaklim fazama kada ga je teže rešavati, lokalne sredine su razvijale specifične tehnike kojima su pokušavale da konflikt spreče ili reše u ranijim fazama (npr. zajedničko definisanje pravila od strane lokalnih školskih vlasti, škole i roditelja).

Na koji god način tehnike alternativnog rešavanja sukoba ušle u ovu oblast, one nedvosmisleno podstiču integraciju dece sa hendikepom i čine obrazovanje usklađenim sa njihovim potrebama.

U Srbiji, medijacija ulazi u sistem obrazovanja dece sa hendikepom tokom 2006. godine.

*Milena Tadirović,
dipl.de/ektolog, spec.
medijacije
Srednja zanatska škola
- direktorka*

VRŠNJAČKA MEDIJACIJA - OTVORENA VRATA ZA DECU SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Podrška inkluzivnom obrazovanju - KARIKA KOJA NEDOSTAJE

Srednja zanatska škola u Beogradu počela je sa realizacijom projekta Vršnjačka medijacija - otvorena vrata za decu sa posebnim potrebama, u saradnji sa Centrom za konstruktivno rešavanje sukoba Srbije i Nemačkom vladinom organizacijom GTZ . Projekat se bavi primenom vršnjačke medijacije među učenicima sa posebnim potrebama, kao prvi korak ka budućoj inkluziji.

Tako je, prvi put u svetu, počela realizacija jedinstvenog projekta primene vršnjačke medijacije kao nenasilnog modela rešavanja konflikata među učenicima sa smetnjama u učenju i razvoju, njihovim roditeljima i nastavnicima.

Grupa od 20 defektologa i stručnih saradnika, trenera medijacije Srednje zanatske škole, završila je intenzivnu pripremu modula i radionica školske medijacije prilagođene potrebama učenika sa smetnjama u razvoju. Ova grupa obučeni profesionalaca radilaje na stvaranju jedinstvenog programa i formiranju prve grupe učenika medijatora. Samim uključivanjem u samostalno rešavanje problema, bez nametanja autoritativnog tj. arbitražnog principa, radi se na spremnosti da, uz podršku stručnjaka, učenici budu uključeni u redovni sistem obrazovanja.

Osnovne ideje programa su promocija demokratskog društva, promocija ideja tolerancije i prihvatanja različitosti, promocija ljudskih i dečjih prava, implementacija participativnih modela kao uslov razvoja društva i podrška marginalizovanih grupa mladih (izbeglice, internoraseljena lica, socijalno ugrožene kategorije stanovništva, mladi žrtve nasilja, mladi sa smetnjama u razvoju, pripadnici nacionalnih manjina i dr).

Cilj projekta je da se kroz promociju vršnjačke (školske) medijacije radi na preventivnom ali i inter-

ventnom ponašanju, sa zadatkom suzbijanja sukoba i razvoja međusobnog uvažavanja i različitosti, kao i da se kroz implementaciju programa u školama za omladinu sa smetnjama u razvoju učenici obuču da budu posrednici u sukobima (medijatori) i na taj način uzmu aktivno učešće u procesima rešavanja sukoba, kojebi ubuduće odigralo značajnu ulogu u uspešnosti vaspitanja i kao pripremna faza integracije i inkluzije mladih sa smetnjama u razvoju.

Integracij a naših učenika sa decom bez smetnji u razvoju bila bi olakšana, a predrasude koje ove grupe imaju, jedni prema drugima, bi se značajno smanjile.

Zbog ovoga je potrebna edukacija kako pojedinaca, tako i institucija koje treba da budu glavni agensi promena. Jake institucije moći će da nude ovaj model, ali i znanje o njegovoj adekvatnoj implementaciji.

Trenutno se odvija obuka defektologa Srbije za trenere medijatore koji će implementirati projekat u svojim školama i lokalnoj zajednici, kao i vršiti obuku učenika sa smetnjama u razvoju da samostalno i ravnopravno učestvuju u rešavanju sukoba svojih vršnjaka.

*Prof. Dr Sulejman Hrnjica,
Filozofskifakultet, Beograd*

Sažetak izlaganja
VREDNOSNO STAVOVSKA
ORIJENTACIJE NASTAVNIKA
IRODITEUAECESA
POSEBNIM POTREBAMA
PREMAINKLUZIJU

U prilogu su izloženi preliminarni rezultati istraživanja izvršenih u periodu 2003 - 2006 (UNICEF, SCF, Institut za psihologiju FF). Prvo je obuhvaćeno 15 velikih škola sa teritorije severa, centra i juga Srbije, zatim su ispitani nastavnici i roditelji u 50 škola (24 grada u Srbiji) I, na kraju, izloženi rezultati dobijeni u eksperimentalnim školama u kojima je proveravana mogućnost razvijanja i stabilizovanja pozitivnih stavova prema inkluziji kod nastavnika. Istovremeno su ispitivani stavovi roditelja prema inkluziji, kroz intervju je proveravan doživljaj dece sa posebnim potrebama uključenim u redovne škole, a kao posebna ekspertska grupa u istraživanju, poslužili su stavovi i procene studenata sa invaliditetom koji su opisivali svoja rana iskustva u školovanju i iznosili stavove prema inkluziji.

Svaka kategorija ispitanika (osim same dece sa posebnim potrebama koja su zamoljena da kažu kako se osećaju u školi i njihovih vršnjaka, bez razvojnih teškoća, koji su zamoljeni da opišu kako su prihvatili decu sa posebnim potrebama: da li misle da je dobro da se zajedno školuju i kakav je odnos druge dece i nastavnika prema deci sa posebnim potrebama) je dobila upitnik.

U nizu pitanja koja su sadržavala vrednosno stavovski upitnik dva su bila osnovna:

I nastavnici i roditelji su pitani da li smatraju zajedničko školovanje dece, sa i bez razvojnih teškoća, neotudivim pravom svakog deteta. Data je i mogućnost za iznošenje umerenog stava u alternativni (Da, ali nužan je selektivni pristup), kao i mogućnost da izraze rezervu, a da pri tome njihov lični stav bude ublažen kako bi uopšte uspeli da ga saopšte (To je utopija u našim uslovima).

Drugo ključno pitanje upućeno je nastavnicima (učiteljima i profesorima) koji su zamoljeni da kažu sa kojom kategorijom dece sa posebnim potrebama ne bi želeli da rade.

Dobijeni rezultati jasno ukazuju na tri socijalne tendencije:

Negativne vrednosno-stavovske orijentacije nastavnika (učitelja i profesora) su najsnažnija barijera bilo kakvoj socijalnoj akciji usmerenoj na promociju inkluzivnog modela obrazovanja. Pri tome su stavovi predmetnih nastavnika znatno nepovoljniji od stavova nastavnika razredne nastave;

Postoji veoma izražen antagonizam nastavnika sa jedne i roditelja sa druge strane, a u pogledu stava prema zajedničkom školovanju dece sa i bez razvojnih teškoća;

Postoje snažne regionalne razlike koje treba uzeti u obzir pri planiranju inkluzivnog programa.

*Sulejman Hrnjica, Filozofski
fakultet, Beograd
Vesna Piperski Tucakov,
Državni sekretar
Ministarstvo rada,
zapošljavanja i socijalne
politike*

AKTIVNOSTI SAVETA ZA PRAVA DETETA U PRAVCU INKLUZIJE

Vlada Republike Srbije formirala je, maja 2002. god., Savet za prava deteta kao savetodov-

no telo Vlade Republike Srbije sa ciljem unapređenja položaja dece u Srbiji. Članovi saveta su predstavnici ministarstava, NVO, stručnjaci koji se bave položajem i pravima dece.

Na osnovu temeljite situacione analize položaja dece u našem društvu, a u konsultaciji sa brojnim stručnjacima, predstavnicima lokalnih samouprava, nevladinim organizacijama, ali i sa samom decom, Savet je izradio predlog Nacionalnog plana akcija za decu (NPA), koji je Vlada usvojila februara 2004. godine.

Nacionalni plan akcije za decu (NPA) je strateški dokument Vlade Republike Srbije u kome se definiše opšta politika zemlje prema deci za period do 2015. godine. Značaj ovog dokumenta je u tome što se njime ispunjavaju obaveze naše zemlje koje proističu iz ratifikacije Konvencije UN o pravima deteta, Milenijumskih ciljeva razvoja i dokumenta UN "Svetpomeri dece". NPA definiše prioritete aktivnosti za stvaranje uslova za nesmetan rast i razvoj dece u Srbiji, nosioce tih aktivnosti, vremenske rokove i mehanizme za njihovo sprovođenje.

Osnovni prioriteti NPA su sledeći:

smanjenje siromaštva dece;
 kvalitetno obrazovanje za
 svu decu;
 bolje zdravlje za svu decu;
 unapređenje položaja i prava
 dece ometene u razvoju;
 zaštita prava dece bez rodi-
 teljskog staranja;
 zaštita dece od zlostavljanja,
 zanemarivanja, iskorišćava-
 nja i nasilja;
 jačanje kapaciteta zemlje za
 rešavanje problema dece.

Vesna Zlatarović
Centar za inetraktivnu
pedagogiju

Sažetak izlaganja JEDNAKE ŠANSE U SREDNJEM OBRAZOVANJU

Ovo izlaganje predstavi-
 će inkluzivni model u sred-
 njoškolskom obrazovanju
 koji CIP razvija u saradnji
 sa Fondom za otvoreno druš-
 tvo, Romskim edukativnim
 centrom i udruženjem Rom-
 sko srpsko prijateljstvo "Sta-
 blo", kroz projekat "Jedna-
 ke šanse u srednjoškolskom
 obrazovanju".

Cilj ovog projekta je krei-
 ranje sveobuhvatnog modela
 inkluzivnog obrazovanja mla-
 dih romske nacionalnosti, ali
 se on na ovom skupu prikazuje
 kao inkluzivni model. Njegova
 struktura, tj. pravci delovanja i
 uključivanje svih aktera obra-
 zovnog procesa, čine ga po-
 godnim za unapređivanje kva-
 liteta i dostupnosti obrazovanja
 svih mladih kojima je potrebna
 dodatna društvena podrška u
 obrazovanju.

Izlaganje će biti fokusirano
 na strukturu modela - nivoi de-
 lovanja, vrste aktivnosti, kao i
 uloge aktera, bez predstavljanja
 konkretnih sadržaja jer se oni
 mogu i moraju menjati u zavi-
 snosti od potreba mladih, škole
 i lokalne zajednice.

Julija Jerendć
- Koordinatorica projekta
Udruženje studenata sa
hendikepom - Beograd

POLOŽAJ MLADIH SA HENDIKEPOM U SREDNJIM ŠKOLAMA U SRBIJI I CRNOJ GORI

Mreža mladih i studena-
 ta sa hendikepom Balkana

(nekada Srbije i Crne Gore) kao jedan od glavnih ciljeva ima promociju i uspostavljanje inkluzivnog obrazovanja na ovim prostorima. Projekat «Promocija inkluzivnog obrazovanja u Srbiji i Crnoj Gori» se fokusira na promociji ljudskih prava mladih sa hendikepom u oblasti obrazovanja, i za ciljnu grupu ima srednjoškolsku omladinu sa hendikepom kao potencijalne buduće studente i studentkinje, ali i lidere i liderke pokreta osoba sa hendikepom.

Projekat je podržan od strane Instituta za otvoreno društvo u okviru RE:FINE mreže - uz doprinos Programa podrške obrazovanju OSI, Budimpešta.

Osnovni cilj projekta je promocija ravnopravnosti i izjednačavanje mogućnosti mladih sa hendikepom za obrazovanje i ostvarivanje preduslova za uvođenje inkluzivnog srednjeg obrazovanja na teritorijama Republike Srbije i Republike Crne Gore.

Udruženje studenata sa hendikepom kao partnere na ovom projektu ima Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore, Niško udruženje studenata sa hendikepom i Udruženje studenata

sa hendikepom Kragujevac, dok je veliku podršku u realizaciji projekta dala organizacija Udruženje građana sa hendikepom «Svašta mogu» Sabac.

U okviru projekta, sprovedeno je istraživanje o položaju mladih sa hendikepom u srednjim školama.

Pet istraživačkih timova kontaktiralo je 502 srednje škole u Srbiji i Crnoj Gori i intervjuisalo 484 učenika i učenica sa različitim vrstama hendikepa, od toga 288 učenika i učenica redovnih srednjih škola i 191 specijalnih škola. Odnos broja ispitanih u odnosu na pol je gotovo ujednačen, malo veći u korist ispitanica (51% od ukupnog broja). U Srbiji postoji 39 škola za specijalno obrazovanje, a u Crnoj Gori 31! Od tog broja, sedam škola je za osobe oštećenog vida ili sluha, a samo je škola u Podgorici, pored ostalog, i za osobe koje koriste kolica. Ostale škole se bave obrazovanjem mladih sa mentalnim hendikepom, intelektualnim poteškoćama i poremećajima u ponašanju.

Sve škole na teritorijama Srbije i Crne Gore upoznate su sa ciljevima projekta pisa-

nim putem. Uz dopis partnera na projektu u kojima su škole pozivane na saradnju, kao podrška i doprinos istraživanju, obezbeđena su i pisma podrške Ministarstava prosvete i sporta Republike Srbije i Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije (za škole u Srbiji) i Ministarstva prosvete Crne Gore i Ministarstva za rad i socijalnu zaštitu Crne Gore (za škole u Crnoj Gori). Pored poziva na saradnju, partnerske organizacije su iskoristile priliku da informišu obrazovne institucije, koje se bave srednjim obrazovanjem u ovim regionima, o postojanju problema obrazovanja mladih sa hendikepom, socijalnom modelu pristupa hendikepu, jeziku, terminologiji i različitim definicijama hendikepa (tj. načinima na koji se pristupa ovom pitanju), kao i inicijativama i praksama inkluzivnog obrazovanja.

Rezultati istraživanja, takođe, pokazuju da veliki broj mladih sa hendikepom u srednjim školama nema razvijenu svest o svojim pravima, ne prepoznaje diskriminaciju ili je prihvata kao normalno stanje. Takođe,

pokazuje da je školsko osoblje veoma konzervativno i zatvoreno ka inovacijama na bilo kojim poljima, a naročito kada se govori o inkluziji u školama za specijalno obrazovanje. Pravac pristupa mladima sa hendikepom koji je još uvek dominantan je pravac zastupanja integracije, a ne inkluzije, što sa sobom povlači getoizaciju osoba sa hendikepom u nekim segmentima društva.

Ipak, u poslednje vreme ima profesora i profesorki u srednjim školama koji su spremni na saradnju na polju uvođenja inkluzivnog obrazovanja. Postoje pozitivni pojedinačni primeri koji pokazuju da je inkluzija moguća u praksi ali da je za nju potrebno, pored edukovanja osoba sa hendikepom, porodice i okruženja o njihovim pravima, temeljna reforma obrazovnog sistema, obrazovanje i edukacija nastavnog i stručnog osoblja koje učestuje u sprovođenju i organizovanju procesa obrazovanja, stvaranje grupa podrške inkluzivnom obrazovanju, a pored svega i insisitiranje da nastavni programi promovišu različitost kao bogatstvo.

*Ljupka Mihajlovska
- koordinatorka projekta
Udruženje studenata sa
hendikepom - Beograd*

PROMOCIJA INKLUZIVNOG VISOKOG OBRAZOVANJA U JUGOISTOČNOJ EVROPI

Promocija inkluzivnog visokog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi, naziv je projekta koji ne prestaje biti aktuelan u Udruženju studenata sa hendikepom već nekoliko godina.

Tačnije, projekat je zaživeo 2003. godine, iako je inicijativa za njegov nastajanje postojala i ranije.

Sa veoma optimističnim ciljevima i željom da se položaj studenata sa hendikepom podigne na viši nivo, kako u zemlji tako i u regionu, stvorena je Mreža mladih i studenata sa hendikepom jugoistočne Evrope. Mrežu čine četiri organizacije iz različitih zemalja: Udruženje studenata sa hendikepom "GAUDEMUS" iz Republike Moldavije, Udruženje studenata i mladih sa hendikepom iz Makedonije, Udruženje mladih sa hendikepom iz Crne Gore i Udruženje

studenata sa hendikepom iz Srbije.

Do sada su realizovane dve faze ovog projekta čime je, zaista, mnogo toga postignuto. U prvoj fazi projekta, rađeno je istraživanje među studentima sa hendikepom o tome kako oni vide svoj položaj na fakultetima, zatim su dobijeni rezultati objavljeni u drugoj fazi projekta. Objavu rezultata pratila je izuzetno jaka medijska kampanja, kao i niz okruglih stolova koji su se održavali na fakultetima i na kojima se moglo diskutovati o problemima sa kojima se susreću studenti sa hendikepom. Uporedo sa okruglim stolovima, organizovani su i info-šandovi u holovima fakulteta gde su studenti sa hendikepom delili propagandne materijale i anketirali kolege o tome šta za njih predstavlja pojam inkluzivnog obrazovanja. Sve ove aktivnosti krunisane su potpisivanjem Povelje u kojoj se navodi da će se njihovi potpisnici zalagati za promociju i primenu inkluzije u obrazovanju. Povelju je potpisao i tadašnji ministar prosvete.

Trenutno je u pripremi treća faza projekta.

*Milan Šaranović
Izvršni direktor Mladih sa
hendikepom Crne Gore*

ULOGA UDRUŽENJA MLADIH SA HENDIKEPOM CRNE GORE U PROCESU KREIRANJA INKLUZIVNOG DRUŠTVA U CRNOJ GORI

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore bavi se pružanjem psiho-socijalne podrške, stvaranjem uslova za inkluzivno obrazovanje, podsticanjem mladih sa hendikepom za sticanje visokog obrazovanja, inicijativama za odgovarajuća legislativna rješenja, podizanjem svijesti društva...

Inkluzivno obrazovanje, tj. obrazovanje djece sa hendikepom, uređeno je Zakonom o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama. Zakonom je propisano da je obrazovanje djece sa hendikepom od javnog interesa, ostavljena je mogućnost izbora obrazovnog programa, definisane vrste obrazovnih programa, predviđena izrada individualnih obrazovnih programa, predviđeno je ustanovljavanje specijalizovanih i mobilnih služ-

bi. Za razliku od prethodnog Zakona, u ovom se predviđa osnivanje Komisije za usmjeravanje djece, dok je u starom ta komisija bila Komisija za kategorizaciju. Ono što je još važno je mogućnost obrazovanja kod kuće.

Na promociji inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori radi više aktera.

UMH je aktivno na ovom polju kroz više projekata:

- Promocija inkluzivnog visokog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi,
- Promocija inkluzivnog obrazovanja u Srbiji i Crnoj Gori,
- Učenje stranih jezika - siguran put do radnog mjesta,
- Studentski servis,
- Računarska sala na pravnom fakultetu,
- Ne odustajem, i
- Fakultet za sve.

Takođe, tu su i aktivnosti drugih organizacija/institucija:

- Program podrške finske vlade inkluzivnom obrazovanju u Crnoj Gori, RAZVOJ SEKTORA OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI "PREMA INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU" (partnerski sprovode: Ministarstvo inostranih poslova Finske, Ministarstvo

prosvjete i nauke Crne Gore i
Zavod za školstvo) "VRTIĆ
I ŠKOLA PO MJERI
DJETETA" - Save the
Children UK, Podgorica

*Daniela Stojanovska
Predsednica Udruženja
mladih i studenata sa
hendikepom Makedonije*

INFORMATIVNO- USLUŽNI SERVIS ZA STUDENTE SA HENDIKEPOM

Misija našeg Udruženja je promocija inkluzivnog srednjeg i visokog obrazovanja mladih ljudi sa hendikepom, putem obezbeđivanja svih potrebnih uslova za tu svrhu. Zatim, zastupanje „socijalnog modela“ u pristupu hendikepu kao i postizanje zacrtanih ciljeva organizacije.

Naša zalaganja su usmerena ka ostvarivanju ravnopravnosti mladih ljudi i studenata, u smislu stvaranja uslova u kojima će oni moći da se educiraju i da kompletno realizuju svoj intelektualni kapacitet u korist celog društva i zajednice.

Sledstveno tome, jedan od naših ciljeva je i prevazilaženje svih moralnih bariera i stvaranje uslova za bolju i uspešnu integraciju osoba sa hendikepom u svim sferama i etapama obrazovanja, putem odstranjivanja arhitektonskih bariera, prevođenja/izrade literature koristeći Brajevo pismo, obezbeđivanja odgovarajuće audio-vizuelne opreme, osposobljavanje stručnih lica za prevod na gestovni jezik i slično.

Udruženje za svoj cilj ima i podizanje i jačanje javne svesti o značaju i ulozi koju mladi i studenti sa hendikepom imaju u obrazovnom rastu naše države, kao i izgradnju dugoročnih strategija za unapređenje obrazovnog procesa i inkluzivnog pristupa u obrazovanju, kao i sprovođenju istraživanja, obrade informacija o obrazovnoj politici Makedonije i njihovog poređenja sa svetskim i evropskim obrazovanjem. Svoje delovanje Udruženje usmerava ka obezbeđivanju pomoći u izgradnji „kulture obrazovanja“ u javnom i privatnom obrazovanju koja obuhvata i inkluziju, konkurenciju, inovaciju i održiv razvoj.

Informativno - uslužni servis za studente sa hendikepom

Mala kancelarija, locirana na levoj strani ulaza u Filozofski i Filološki fakultet u Skoplju, konkretnije, odmah pokraj matične kancelarije „jezičkih“ profesora. Kancelarija je vlasništvo Saveza studenata sa Filološkog fakulteta ali je, na naš zahtev, ustupljena nama za realizaciju aktivnosti servisa za studente sa hendikepom.

Ovaj servis radi već pune dve godine i, rukovodeći se iskustvom samih „zaposlenih“ (reč je o volonterima) ali i iskustvom samih studenata (kome je i namenjen), uspeva da, barem najvećim delom, ostvari sve aktivnosti i ciljeve radi kojih je i osnovan.

Nakon otvaranja ovog Servisa i njegovog "stavljanja u upotrebu", pojavile su se i prve sumnje da li pravimo ono pravo, da li je ovo i zaista potrebno našim studentima, našim kolegama...

Deo nas su bili veliki skeptici, a drugi su optimistično gledali na sve ovo i nadali se da ćemo postići jednu veliku i, pre svega, pionirsku stvar u našoj zemlji u pogledu obezbeđivanja boljih uslova i mogućnosti za visokoobrazovno nadgrađivanje mladih lica koji imaju nekakav hendikep.

Servis je, u saradnji sa gradom i Javnim saobraćajnim preduzećem "Skopje", prvi put u Makedoniji obezbedio i prevoz za studente sa hendikepom od njihovih domova do fakulteta i nazad. Time se prevazilazi još jedan od osnovnih problema - nemogućnost da se predavanja i vežbe na fakultetima redovno posećuju.

